

Etnisko attieksmju termometers — interpretācija

Dialogi.lv, Viktors MAKAROVŠ, Ieva STRODE
25.12.2005

«Etnisko attieksmju termometers» tika radīts, lai gūtu priekšstatu par «starpetnisko temperatūru» sabiedrībā un saprastu, kur tieši rodas nesaskaņas starp cilvēku ikdienišķo dzīvi un politiku.

Kāpēc etnisko attieksmju termometers?

Pastāv divi principiāli skatījumi uz etnisko jautājumu problemātiku Latvijā. Daži uzskata, ka «viss ir slikti» un Latvijas sabiedrība ir piesūcināta ar etnisko pretstatījumu, kas turklāt vēl radikalizējas. Citi uzstāj, ka «viss ir kārtībā», jo «nacionālā problēma» cilvēku dzīvē tikpat kā nepastāv, tikai politiķi ceļ ažiotažu. Kaut arī nav grūti iedomāties, ka taisnība ir atrodama kaut kur starp abām galējībām, ir visai svarīgi saprast, kas tiešām «ir kārtībā» etniskajās attiecībās un kas nav. «Etnisko attieksmju termometers» tika radīts, lai gūtu priekšstatu par «starpetnisko temperatūru» sabiedrībā un saprastu, kur tieši rodas nesaskaņas starp cilvēku ikdienišķo dzīvi un politiku.

Sabiedrībā un latviešu un krievu valodā rakstošajos medijos aktīvi tiek apspriesti vairāki etnisko attiecību aspekti. Taču politikas līmenī jautājuma būtību var formulēt šādi:

Kāda ir jābūt krievvalodīgo iedzīvotāju lomai sabiedrībā un politikā?

Vairums krievvalodīgo iedzīvotāju uzskata, ka viņu intereses nav pietiekami ņemtas vērā, un atbalsta vairākas prasības politikas un kultūras jomā. Taču latviešu un krievvalodīgo viedokļi par to, cik leģitīmas un atbalstāmas ir šīs prasības, atšķiras. Tas ir par iemeslu šo divu grupu pretstatījumam.

«Termometra»

jautājumi

Plānojot pētījumu, vēlējamies gūt atbildes uz vairākiem jautājumiem.

- Cik radikāls ir sabiedrības noskaņojums etniskajos jautājumos?
- Vai latviešu un krievvalodīgo interešu pretstatīšana Latvijas politikā ir balstīta sabiedrības viedoklī, ikdienišķajā sociālajā pieredzē, vai arī tā ir politiķu uztiepta?
- Cik lielā mērā iedzīvotāji ir atvērti kompromisam par etniskajiem jautājumiem, gatavi atbalstīt krievvalodīgo prasības, ko par to saka balsstiesīgie Latvijas iedzīvotāji?

Pareizāk būtu runāt nevis par vienu, bet par vairākām starpetniskām «temperatūrām».

Viena rāda etnisko grupu pārstāvju attiecības saskarsmē: cik mierīgi un draudzīgi viņi sadzīvo ikdienā.

Otra temperatūra rāda cilvēku priekšstatus par savu un citu etnisko grupu kopumā, šo grupu lomu sabiedrībā un politikā.

Trešā temperatūra ir attiecināma uz attieksmi konkrētos politiskos jautājumos, kas skar vienas vai otras grupas vēlmes un intereses.

Pētījuma rezultāti liecina, ka šīs trīs temperatūras Latvijā atšķiras, kaut arī tās ir savstarpēji saistītas.

Tikai neliela daļa latviešu un krievvalodīgo ir gatavi atbalstīt visai radikālas politiskas kustības un radikālus politiskus risinājumus. Tomēr jāsecina, ka situāciju etnisko attiecību jomā vairāk ietekmē nevis atbalsts radikālajiem politiskajiem spēkiem, bet neiecietīgās sociālās nostādnes etniskajos jautājumos un negatīvība politiskiem kompromisiem. Tomēr pētījums rāda, ka samērā liela daļa balsstiesīgo iedzīvotāju (tajā skaitā arī latvieši) pauž politiskas nostādnes, kuras var raksturot kā gatavību lielākiem kompromisiem nekā līdz šim attiecībās ar krievvalodīgajiem Latvijas iedzīvotājiem.

Ikdienā — miers un iecietība
Latviešu un krievvalodīgo pieredze, kas gūta kontaktējoties, pārsvarā ir pozitīva: tikai 12% iedzīvotāju kontakta pieredze ar otru grupu ir bijusi negatīva. 59% tā ir bijusi pozitīva, 22% piedzīvojuši vienlīdz pozitīvu un negatīvu. Jāatzīmē, ka jaunieši (skolnieki un studenti) un rīdzinieki par negatīvu pieredzi informē biežāk, respektīvi 15% un 17%.

Vairumam iedzīvotāju nav problēmu uzturēt draudzīgas attiecības ar cilvēkiem, kuru uzskati nacionālajos jautājumos ir atšķirīgi. Aptaujā to norādīja 69% respondentu, praktiski vienādi gan latvieši, gan krievi. Varam konstatēt, ka «etniskā temperatūra» ir normāla nepolitiskās, ikdienišķās saskarsmes jomā. Par to liecina arī citi pētījumi.

Cik radikāli noskaņota ir Latvijas sabiedrība?
Var dažādi definēt, ko nozīmē «radikāls» un kas ir «radikāļi». Pieņemsim, ka radikāļi Latvijas politikā ir tie, kas cenšas mainīt *status quo* jautājumos, kuri sabiedrībai ir nozīmīgi un par kuriem sabiedrībā jau tā pastāv interešu vai vērtību konflikts. Protams, lai kur mēs vilktu robežu starp «radikālo» un «neradikālo», tā būs apstrīdama. Šajā pētījumā esam mērījuši atbalstu politiskajiem spēkiem, kas «iemieso» risinājumus.

Atbalsts nacionālradiķālajām organizācijām ir neliels, bet tas ir pietiekams, lai ietekmētu sabiedrību. Respondentiem tika uzdoti divi jautājumi, kas liecina par viņu akceptu vai atbalstu politiskām organizācijām, kuras Latvijā parasti tiek uzskatītas par radikālām un nav pārstāvētas Saeimā.

10% respondentu uztvertu pozitīvi ģimenes locekļa vai drauga piedalīšanos kādā nacionāli radikālā organizācijā. Šādu viedokli pauž 11% latviešu un 8% krievvalodīgo.

Ja saasinātos starpetniskās attiecības, 13% respondentu atbalstītu politiskās kustības, kam ir stingrāka nostāja nacionālajos jautājumos. Tā darītu 15% latviešu un 9% krievvalodīgo.

Jāņem vērā, ka radikālo organizāciju galvenais ietekmes instruments ir radikāla politiskā diskursa uzspiešana sabiedrībai un radikālāka klimata veidošana. Šie mērķi ir sasniedzami arī, nepiedaloties Saeimā vai valdībā. Pat desmitā daļa iedzīvotāju ir pietiekami liels atbalsts, lai nodrošinātu radikālo organizāciju un viedokļu pastāvēšanu un izplatīšanos. Tas liek secināt, ka etniskais radikālisms ir pietiekami

nopietna problēma Latvijā, pat ja nav pierādīts, ka cilvēku, kas atbalsta radikālus «risinājumus» kļūtu vairāk.

Priekšstati par krievvalodīgo lomu sabiedrībā: viedokļi dalās
Pētījuma rezultāti rāda, ka, neņemot vērā pozitīvo personiskās saskarsmes pieredzi, kopumā latviešiem un krieviem ir atšķirīgi uzskati par krievvalodīgo grupas lomu sabiedrībā un politikā. Kopumā ņemot, apmēram puse latviešu šo lomu uztver diezgan piesardzīgi vai negatīvi.

Respondentiem tika uzdoti vairāki jautājumi, kas raksturo krievvalodīgo lomu sabiedrībā: viņu lojalitāte Latvijai, demokrātijas principiem utt. Visos šajos jautājumos krievvalodīgie pauž pozitīvas domas par savu lomu, kamēr latviešu atbildes dalās uz pusēm. 46% latviešu respondentu uzskata ka «pašreizējais krievvalodīgo skaits apdraud latviešu valodu un kultūru». Nedaudz vairāk ir tādu, kas noraida šo apgalvojumu. Latviešu vidū vairāk ir tādu, kas neuzskata, ka «kopumā ņemot, Latvijas krievvalodīgie ir lojāli valstij». Aptaujā tādām izteikumiem piekrita 33% un nepiekrita 49% respondentu.

55% aptaujāto latviešu piekrīt, ka «latvieši demokrātijas principus ciena un izprot labāk nekā krievvalodīgie». Interesanti, ka atbilstoši pētījuma datiem latviešu un krievvalodīgo atbalsts demokrātijai ir praktiski vienāds. Piemēram, gan 34% latviešu, gan krievu atbalsta ideju — parlamentu aizvietot ar spēcīgu līderi.

Tajā pašā laikā vairums latviešu ir pret priekšlikumu atņemt valsts finansējumu skolām, kur mācības notiek krievu valodā. Šo ideju atbalsta 36% latviešu, kamēr 55% to noraida.

Var secināt, ka apmēram puse latviešu atbalsta negatīvus stereotipus (aizspriedumus) par Latvijas krievvalodīgajiem iedzīvotājiem.

Varam formulēt pirmo svarīgāko šī pētījuma secinājumu. Vienlaikus ar toleranci un visumā korektajām cilvēku attiecībām pastāv aizspriedumi un noraidoša attieksme pret krievvalodīgo grupu. Liela daļa latviešu iedzīvotāju neraugās uz krievvalodīgajiem cilvēkiem kā uz līdzpilsoņiem, kas ir lojāli Latvijai un demokrātijai, kam ir tiesības un specifiskas intereses. Tieši otrādi, viņi bieži vien tiek uzskatīti par draudu valstij un latviešu kultūrai.

Tādas nostādnes nav obligāti jāuzskata par etniska konflikta pazīmēm, taču uztraukumam ir pamats. Demokrācija prasa ne tikai formālas institūcijas, bet arī noteiktas pilsoņu savstarpējās attiecības. Attiecību pamatā ir tādi principi kā līdztiesība, pilsoniskā solidaritāte un dažādības respektēšana. Ir svarīgi, lai cilvēki atzītu cits citu par pilnvērtīgiem līdzpilsoņiem, par partneriem, nevis pretiniekiem demokrātijas uzturēšanā.

Latvijā pastāv demokrātijas problēma, kuras pamatā ir etniskais pretstatījums. Pat nepārvēršoties etniskajā konfliktā, šis pretstatījums ierobežo, vājina un apdraud pilsoņu spēju sadarboties un panākt labāku sabiedrības un valsts attīstību.

Politiskās pretimnākšanas indekss

Pētījums parāda arī to, cik lielā mērā Latvijas pilsoņi, ieskaitot latviešus, ir gatavi atbalstīt konkrētas politiskas prasības, kuras atbalsta vairums krievvalodīgo.

Aptaujāto krievvalodīgo iedzīvotāju vidū 68% uzskata, ka viņu intereses ir ņemtas vērā retāk nekā vajadzētu, 62% uztvertu pozitīvi kādas krievvalodīgo atbalstītas partijas piedalīšanos koalīcijā, un 75% atbalsta nepilsoņu piedalīšanos pašvaldību vēlēšanās. Līdzīgus viedokļus pauž attiecīgi 18%, 11% un 25% latviešu respondentu. Vēl 33% latviešu izturas neitrāli jautājumā par līdzdalību valdībā un 15% — jautājumā par nepilsoņu līdzdalību pašvaldību vēlēšanās.

Lai atbalstītu šajos trīs jautājumos paustās prasības, tika izveidots politiskās pretimnākšanas indekss. Ņemot vērā atbildes, respondenti tika sadalīti četrās grupās, kuras ļoti nosacīti saucam par «nepiekāpīgajiem», «pretimnākošajiem», «svārstīgajiem» un «neitrālajiem».

«Nepiekāpīgie» — uz visiem jautājumiem atbild noraidoši vai neitrāli.
«Pretimnākošie» — uz visiem jautājumiem atbild pozitīvi vai neitrāli.
«Svārstīgie» — gan pozitīvas, gan noraidošas atbildes.
«Neitrālie» — uz visiem jautājumiem atbild neitrāli.

1. tabula

	Latvieši	Krievi	Citi	Visi
Nepiekāpīgie	50,3%	4,3%	18,4%	37,8%
Neitrālie	6,1%	6,5%	4,1%	6,1%
Pretimnākošie	15,6%	60,8%	59,2%	28,6%
Svārstīgie	28,0%	28,5%	18,4%	27,5%

LV pilsoņi

1. tabulā redzams, ka drīzāk noraidošu attieksmi krievvalodīgo prasību jautājumos pauž puse latviešu respondentu jeb 38% Latvijas pilsoņu. Tikai 16% latviešu (29% LR pilsoņu) pauž viedokli, ko var uzskatīt par pretimnākošu šajos jautājumos. Interesanti, ka svārstīgo daļa ir vienādi liela gan latviešu, gan krievvalodīgo vidū.

Konkrēto politisko prasību noraidīšana pati par sevi neliecina par aizspriedumainu vai neiecietīgu attieksmi. Tā var būt saistīta ar daudziem iemesliem. Tas parāda, ka krievvalodīgo politisko prasību noraidīšana var sakņoties negatīvā viedoklī par viņiem, bet var būt pamatota arī citādi. Pēdējā gadījumā politiskās nostājas var būt elastīgākas un vieglāk ietekmējamas. Taču ir pamats domāt, ka krievvalodīgo vēlmes ļoti lielā mērā tiek noraidītas tieši aizspiedumu dēļ. Piemēram, to latviešu vidū, kas piekrīt, ka pašreizējais krievu skaits apdraud latviešu kultūru, tikai viens no desmit respondentiem ieņem «pretimnākošu» pozīciju konkrētajos politiskajos jautājumos. Tajā pašā laikā starp tiem, kas noraida šādu ideju, tādu cilvēku ir daudz vairāk. Tas pats attiecas uz jautājumu par krievvalodīgo uzticīgumu demokrātijai (sk. 2. un 3. tabulu).

2. tabula: «Pašreizējais krievvalodīgo cilvēku skaits Latvijā apdraud latviešu valodu un kultūru»

	Nepiekāpīgie	Neitrālie	Pretimnākošie	Svārstīgie
Pilnībā piekrīt	66,3%	1,3%	8,8%	23,8%
Drīzāk piekrīt	60,1%	3,8%	10,9%	25,1%
Drīzāk nepiekrīt	42,2%	9,4%	16,7%	31,7%
Pilnībā nepiekrīt	36,5%	7,9%	33,3%	22,2%

LV pilsoņi latvieši

3. tabula: «Latvieši demokrātijas principus ciena un izprot labāk nekā krievvalodīgie»

	Nepiekāpīgie	Neitrālie	Pretimnākošie	Svārstīgie
Pilnībā piekrīt	66,7%	2,0%	7,8%	23,5%
Drīzāk piekrīt	60,7%	7,3%	7,3%	24,8%
Drīzāk nepiekrīt	38,8%	7,4%	22,3%	31,4%
Pilnībā nepiekrīt	23,1%	5,1%	41,0%	30,8%

LV pilsoņi latvieši

Vai ir vieta elastīgākai nostājai nacionālajos jautājumos?

No augstākminētā izriet otrs pētījuma secinājums. Etniskais pretstatījums un norobežošanās Latvijā nav ne visaptveroša, ne absolūta. Samērā liela daļa balsstiesīgo iedzīvotāju (tajā skaitā arī latvieši) pauž politiskas nostādnes, kuras var raksturot kā gatavību lielākiem kompromisiem nekā līdz šim attiecībās ar krievvalodīgajiem Latvijas iedzīvotājiem. Daudzi citi, kaut arī noraida konkrētās krievvalodīgo prasības, nesaista šo konkrēto nostāju ar krievvalodīgo neatzišanu par pilnvērtīgiem līdzpilsoņiem. Tas nozīmē, ka pastāv dialoga iespējas. Tās ir daudz plašākas nekā tiek uzskatīts, taču bieži vien paliek neizmatotas. Tādas iespējas jāmeklē un jāizmanto politiķiem, kas pārstāv gan latviešus, gan krievvalodīgos vēlētājus. Nav pamata domāt, ka «stingrā nacionālā nostāja» ir vienīgā iespējamā nostāja, kas būtu izdevīga katram politiskajam spēkam.

Nākamais termometrs vai termometri?

Pētījuma rezultāti apliecina, ka «etniskais izaicinājums» Latvijas demokrātijai ir pietiekami nopietns, lai turpinātu to novērot un analizēt. Turklāt «etnisko attiecību temperatūru» nesakritība dažādās jomās liek domāt, ka situācija ir mainīga.

Kaut arī nav pamata apgalvot, ka sabiedrībā ir etniskas radikalizācijas tendence, pati iespējamība pastāv. Tāpēc būtu jāveic nevis viens pētījums, bet monitorings — sērija pētījumu, kur atkārtoti tiek uzdoti vieni un tie paši jautājumi par etniskajām

attiecībām. Šāds monitorings parādīs ne tikai to, cik liela sabiedrības daļa ieņem politiski radikālu nostāju, bet arī to, vai šī daļa palielinās vai sarūk.

Tieši tāpat ir svarīgi turpināt novērošanu, kā mainās paaudzes, it īpaši jaunā paaudze: tieši šī iedzīvotāju grupa piedzīvo vislielākās sociālās un etniskās vides pārmaiņas.

Praktisku ierobežojumu dēļ pētījumā lielāka uzmanība ir pievērsta latviešu iedzīvotāju uzskatiem. Šī iedzīvotāju daļa ir arī politiski ietekmīgāka. Taču turpmākajos pētījumos būtu vēlams pievērst vairāk uzmanības arī krievvalodīgajiem iedzīvotājiem, viņu priekšstatiem par latviešiem un viņu politiskajiem uzskatiem.

Secinājumi

Jāatzīst, ka Latvijā pastāv etniskā pretstatījuma problēma. Šī problēma ir plašāka par atsevišķu politiķu nacionālo populismu un atsevišķu iedzīvotāju nespēju «integrēties». Etniskais pretstatījums ir visas mūsu sabiedrības problēma, kas jārisina gan politiskajā, gan sabiedriskajā sfērā.

Absolūtais vairums latviešu akceptē krievvalodīgos kā atsevišķus cilvēkus. Tajā pašā laikā liela daļa latviešu neuzskata šos cilvēkus par līdzvērtīgiem pilsoņiem.

Kaut arī politiskais radikālisms ir pietiekami nopietna problēma, vēl svarīgāks izaicinājums Latvijas demokrātijai ir neiecietīgs un aizspriedumains sabiedrības noskaņojums. Taču tas nav attaisnojums politiķu pasivitātei. Tieši otrādi, ir gan vajadzība, gan atbalsta iespējas «elastīgākiem» politiskiem risinājumiem.